

Et glimt af dyrelivet i Tåsinges fortid

Af museumsleder, cand. mag. Kirsten Salmberg

Under et dræningsarbejde på Dinesgårdens jord gjorde traktorfører Christian Bønløkke et fund, som har føjet et nyt og spændende led til det billede, vi har af Tåsinges fortid. I en af drængrøfterne blev der fundet en del store knogler; de blev afleveret til Harald Jensen i Strammelse. Med baggrund i mange års arkæologisk arbejde tænkte Harald Jensen straks på muligheden for et fund af en urokse. Harald Jensen udarbejdede et detaljeret kort over området med en meget præcis angivelse af det sted, hvor knoglerne blev fundet. Knoglerne blev afleveret til Zoologisk Museum i Svendborg. Fundet omfattede fire halshvirvler, en lændehvirvel, fire ribben fra dyrets højre side samt venstre skulderblad. Knoglerne blev sendt videre til Zoologisk Museum i København, hvor lektor Kim Aaris-Sørensen efter en undersøgelse af de to første halshvirvler kunne fastslå, at knoglerne stammede fra en ca. 8 år gammel uroksetyr. En undersøgelse af blomsterstøvet i jorden i de små hulrum i knoglerne (en pollenanalyse) gav mulighed for en foreløbig bestemmelse af fundets alder. Undersøgelsen viste, at urokser har levet på Tåsinge for ca. 10.000 år siden. Så gamle fund af urokser er uhyre sjældne i Danmark. Man kender kun ét dansk fund af omtrent samme alder. Det er en tyr, som er fundet i Millinge nær ved Fåborg.

Zoologisk Museum i København tilbød at yde assistance i forbindelse med en eventuel udgravning. Sjældne og bemærkelsesværdige naturhistoriske fund fra fortiden er endnu ikke omfattet af lovgiv-

ningen. Forpagter Erik Strandhauge, Dinesgården, havde imidlertid stor forståelse for ønsket om at sikre dette sjældne fund for eftertiden. Et dræningsarbejde ophæver mosejordens bevarende egenskaber.

Var vi på sporet af et af de sjældne fund af et helt skelet?

Fundet under dræningsarbejdet gav anledning til at formode, at der var gode muligheder for at finde hele uroksens skelet inden for et ret begrænset område. Udgravningens første dag styrkede denne formodning. Gravearbejdet blev påbegyndt på det sted, hvor de første knogler blev fundet under dræningsarbejdet. I drænfylde blev der fundet endnu to halshvirvler og en brysthvirvel. Efter kort tids gravning i drængrøften blev der fundet endnu fem ribben, en brysthvirvel, en lændehvirvel og underkæbens to grene. Knoglerne lå nede under drænrøret, og de var uberørte af dræningsarbejdet. En undersøgelse af jordlagene viste, at knoglerne har ligget urørte på dette sted, siden de i sin tid blev lejret på en søbund. Optimismen steg. Hele skeletter af urokser er meget sjældne. I samarbejde med fire medarbejdere fra Zoologisk Museum i København blev udgravningen nu foretaget som en samlet fladeafdækning. De enkelte fund af knogler blev frilagt og renset. Alle knogler blev liggende i den stilling, de var fundet i, indtil udgravningen var afsluttet (fig. 1).

De næste dages arbejde afslørede, at knoglerne lå spredt over et ret stort om-

Fig. 1. Fladeafdækningen er afsluttet. Mellem gangbrædderne ses de frilagte knogler i den stilling, de blev fundet i. Undersøgelsen af knoglerne viser, at uroksens skulderhøjde var ca. 1,8 meter. Kroppens længde var ca. 2,8 meter, og tyren vejede ca. 1 ton.

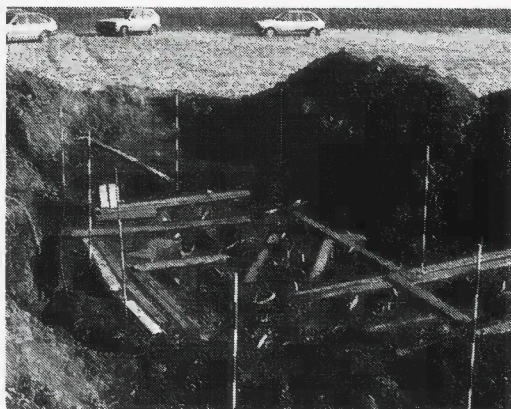

Fig. 2. Uroksens knogler lå spredt over et område på ca. 6 x 8 meter. I forgrunden ses den del af udgravningen, der har præg af tørvegravning og senere opfyldningsarbejder. Jordvolden til højre dækker en bred grøft, der er fyldt med murbrokker.

råde syd og sydvest for de første fund. I takt med udvidelsen af udgravningen udviste jordlagene stadigt tydeligere spor efter menneskelig aktivitet i nyere tid. Der har været gravet tørv i området. Under tørvegravningen er man nået helt ned til det lag, hvor uroksens knogler lå. I den sydlige del af udgravningen fandt vi en overarmsknogle fra tamkvæg: Knoglen lå i det samme niveau i jorden som urokseknoglerne. Tæt ved overarmsknoglen lå et brudstykke af uroksens brystben. Siden hen blev den vandfyldte tørvegrav fyldt op med sten, asfalt og jord. Gamle drænrør afslørede tidligere dræningsforsøg.

Spredt ud over et område på ca. 6 x 8 meter fandt vi brysthvirvler, ribben, brudstykker af brystbenet, lændehvirvler og en enkelt fortand fra underkæben (fig. 2). Fortanden lå 3,6 meter fra det sted, hvor vi fandt underkæben. Længst mod syd og sydøst fandt vi korsbenet og det højre skulderblad.

I den sydøstlige del af udgravningsfeltet stødte vi nu på en meget effektiv barriere.

Tværs over marken – vinkelret på de nye drænrør – løber en godt to meter bred grøft, der er fyldt op med murbrokker. Grøften fungerer som et særdeles godt dræn. Da vi forsøgte at undersøge jorden under det tykke lag murbrokker, strømmede vandet ud over den øvrige del af udgravningen. Undersøgelsen af grøften måtte opgives, men måske skjuler murbrokkerne her en del af de knogler, som vi mangler. Ved grøftens rand fandt vi de eneste spor efter uroksens kranium. De små knoglestykker fra kraniet havde alle gamle brudflader. Det må antages, at kraniet er blevet ødelagt under opfyldningsarbejdet, hvor man har kørt over området med tunge vogne.

Efter afslutningen af udgravningsarbejdet manglede vi det meste af kraniet, forben, bagben og hale. En del af knoglerne kan tænkes at være fjernet under tørvegravningen. Andre knogler kan være flyttet og eventuelt knust under drænings- og opfyldningsarbejder. Fladeafdækningen blev nu opmålt og gennemfotograferet.

Derefter blev knoglerne sendt til konservering og yderligere undersøgelse på Zoologisk Museum i København. Fundet kan først udstilles, når det omfattende konserveringsarbejde er afsluttet.

Hvorfor lå knoglerne så spredt?

Mange lokale beboere kan huske, at der i sin tid var en vandfyldt lavning på marken ved Tinghave Skoven. For årtusinder tilbage var der en sø her. Den unge uroksetyr druknede af endnu ukendte årsager i søen. Under udgravningen blev der ikke fundet noget, der kunne tyde på, at uroksen har været jaget eller såret. Uroksen kan være drevet ud i søen af stenalderjægere. Man kan også forestille sig, at uroksen har været på vej ud over den islagte sø; isen har ikke kunnet bære det tunge dyr.

I datidens kølige klima er forrådnelsen gået langsomt. Det opspilede kadaver drev omkring i søen i længere tid. Efterhånden som forrådnelsen skred frem, blev knoglerne gradvis løsnet fra kadaveret og aflejret på søbunden. Højre og venstre skulderblad blev fundet med ca. otte meters afstand. De seks halshvirvler blev derimod fundet tæt ved siden af hinanden; hvirvlerne har været holdt sammen af halssens stærke sener.

Knoglerne blev muligvis spredt over et større område end det, der blev blotlagt under opgravningen. Tørvegravning, opfyldning og dræningsarbejder har udvisket sporene af den gamle søbunds oprindelige udstrækning. Nogle af de manglende knogler vil måske engang dukke op i forbindelse med gravearbejde i området.

Hvornår døde uroksen?

Sidst i januar afsluttede Kulstof-14 Dateringslaboratoriet i København en undersøgelse af en prøve fra uroksens knogler. Ved en måling af knoglernes indhold af

radioaktivt kulstof (kulstof-14) kan man bestemme et funds alder med stor nøjagtighed. Metoden er baseret på, at alle dyr og planter indeholder radioaktivt kulstof. Ti-tyve kilometer oppe over Jordens overflade rammes en meget lille del af luftens kvælstof af stråler fra rummet. Når det sker, omdannes kvælstof til radioaktivt kulstof. Det radioaktive kulstof bindes til luftens ilt, og der dannes radioaktivt kultveilt (kuldioxid). Kultveilt optages af planterne, og det radioaktive kulstof bliver en del af planternes indhold af kulstof. Planter, dyr og mennesker kommer til at indeholde radioaktivt kulstof og almindeligt kulstof i det samme mængdeforhold, som vi har i luften. Mens uroksen græssede på Tåsinge, blev det radioaktive kulstof fra planterne indbygget i dyrets knogler. Med tiden bliver det radioaktive kulstof omdannet til kvælstof igen. Man ved, at halvdelen af den mængde radioaktivt kulstof, der findes i et dyr, bliver omdannet til kvælstof på 5.730 år. Man kan derfor beregne uroksens alder ved at måle knoglernes indhold af radioaktivt kulstof.

Undersøgelsen har vist, at uroksen døde 7.940 f.Kr. eller 9.926 år før den blev fundet under et dræningsarbejde. Usikkerheden ved beregningen er ca. 100 år. Uroksen kan være ca. 100 år ældre eller 100 år yngre.

Naturen på Tåsinge for knap 10.000 år siden

Uroksen har levet på Tåsinge i den periode, der danner overgang mellem istid og efteristid. Den iskappe, der har formet det landskab, vi kender i dag, var smeltet. Isens sydlige rand lå nu i Sydnorge, Mellemsverige og Sydfinland. Tåsinge var en lysåben græs- og kratbevokset slette. Træerne var endnu ikke kommet hertil.

I de spredte krat voksede der enebær, pil og dværgbirk. Uroksen græssede i et landskab, hvor der var ved at ske store ændringer i dyrelivet. Rensdyret, der havde været det almindeligste større pattedyr i en længere periode, var ved at forsvinde. Vildhest, bison og elg græssede på de åbne græssletter. Ulven og den brune bjørn var de største rovdyr dengang.

Danske fund af urokser

I dag kender vi ca. 200 lokaliteter, hvor der er gjort et eller flere uroksefund (fig 3).

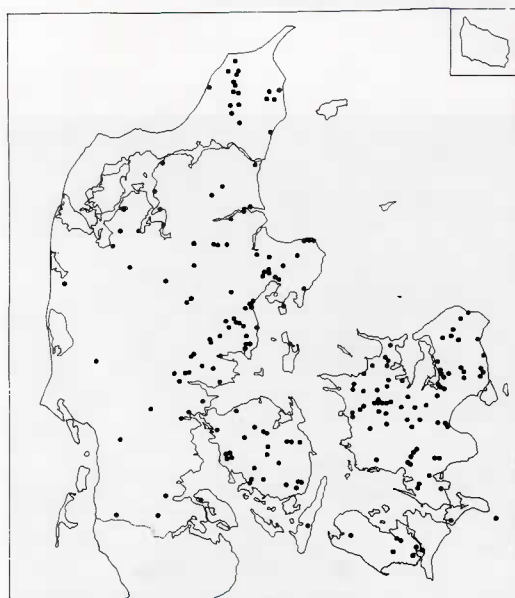

Fig. 3. Danske fund af urokser. (Efter Kim Aaris-Sørensen 1984: *Uroksen fra Prejlerup*).

Kortet viser både fund på bopladser og mosefund af dyr, der er omkommet i fortidens søer. På Zoologisk Museum i København findes seks hele eller delvis hele skeletter af urokser og ca. 60 kranier. Fund af urokser på bopladser viser, at datidens jægere udnyttede dyret fuldt ud.

Mange knogler er marvspaltede, og andre knogler blev brugt til fremstilling af redskaber.

De ældste fund af urokser er ca. 10.000 år gamle. De yngste fund er ca. 2.000 år gamle. Uroksen har levet i Danmark i ca. 8.000 år. Det er påfaldende, at alle de yngste fund stammer fra Jylland. Uroksen forsvandt fra Sjælland og Fyn for 7.000-7.500 år siden. De sidste urokser levede i Mellemeuropas skove i slutningen af 1500-tallet og i begyndelsen af 1600-tallet. Uroksen uddøde i 1627, da artens sidste repræsentant døde i en skov 55 km sydvest for Warszawa.

Fundet på Tåsinge – et bidrag til forskningen og et værdifuldt vidnesbyrd om Sydfyns fortid

Fund af hele eller næsten hele urokse-skeletter bidrager til en stadigt mere nøjagtig beskrivelse af den dyreart, der var stamform til vort tamkvæg. På nuværende tidspunkt – ca. et halvt år efter udgravningsarbejdets afslutning – er undersøgelserne af knogler og pollenprøver ikke afsluttet. Tåsinge-fundet markerer sig imidlertid som det – indtil nu – ældste kulstof-14 daterede danske fund af en urokse. De to sydfynske urokser – fundet på Dinesgårdens jord og fundet i Millinge – gør det muligt at fastslå, at uroksen kom her til landet allerede ved istidens afslutning. Tidligere har man antaget, at indvandringen skete et par tusinde år senere.

Fundet på Tåsinge vakte opsigt landet over, og mange lokale beboere besøgte udgravningsstedet. I de følgende måneder modtog museet mange forespørgsler om, hvornår fundet ville blive udstillet. I februar var underkæben færdigkonserveret, og samtidig forelå resultatet af kulstof-14 dateringen. På baggrund af den store lokale interesse for netop dette fund åbne-

de Zoologisk Museum en udstilling lige før skolernes vinterferie. Farvefotografier og tekst fortalte om forløbet af udgravningen. Underkæben blev udstillet sammen med en illustration af de naturprocesser, der danner baggrund for den netop afsluttede kulstof-14 datering. I den første uge efter åbningen blev udstillingen besøgt af tolv hundrede mennesker.

Det vellykkede forløb af udgravningsarbejdet skyldes i meget høj grad den store velvilje og hjælpsomhed, som Zoologisk Museum har mødt lokalt lige siden de første knogler blev fundet. Dette var den afgørende forudsætning for, at det blev muligt at sikre det sjældne fund. Nu vil

kommende generationer kunne glæde sig over et spændende spor efter fortidens dyreliv på deres hjemegn.

Langt den største del af de kendte zoologiske fund fra fortiden er indgået i museernes samlinger, fordi gode iagttagere har orienteret museerne om fundene. Museerne har foretaget de opfølgende undersøgelser, men uden den lokale indsats ville vor viden være begrænset betydeligt. Det er derfor mit håb, at denne beskrivelse af fundet af urokxen på Tåsinge vil bidrage til at øge kontakten mellem museet og lokale iagttagere i forbindelse med naturhistoriske fund.

Fig. 4. Uroksetyr. Rekonstruktion udført af den tyske maler K.L. Hartig under vejledning af zoologen Hanns v. Lengerken i 1950'erne. (Efter v. Lengerken 1955: *Ur, Hausrind und Mensch*).